

SAMMARY**Mikola Michailutsa****ROMANIAN OCCUPATION AND RELIGIOUS POLICY
IN «TRANSNISTRIA» (1941-1942 YEARS)**

The article is about the first steps of the occupying power towards the Christianization of South-Western territories of Ukraine (governorship Transnistria) during 1941–1942. On the basis of archival sources is given the cut of religious and church situation in the region, anti-Ukrainian essence of the Romanian occupation regime.

Keywords: occupation, Transnistria, Orthodoxy, missionary, clergy.

Віра Остащук

**РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА РУМУНСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
В ПОЧАТКОВИХ ТА СЕРЕДНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МІСТА ОДЕСИ
В 1941 – 1944 РР.**

На основі архівних джерел досліджується релігійна політика румунської адміністрації та впровадження релігійної пропаганди в початкових та середніх навчальних закладах міста Одеси в період 1941 – 1944 рр.

Ключові слова: освіта, релігійна політика, пропаганда, навчальні заклади.

Донедавна поза увагою істориків було чимало проблем, які стосувалися румунської окупаційної політики. Серед них питання, пов'язані з реалізацією румунською владою релігійної пропаганди в освітній сфері. Ця сторінка нашої історії залишається малодослідженою, що визначає наукову та суспільну актуальність теми.

Мета праці полягає у тому, щоб розкрити зміст і загальні принципи релігійної політики румунської адміністрації в початкових та середніх навчальних закладах міста Одеси в 1941–1944 рр.

Доба окупації вже ставала предметом досліджень радянських (Левит І.Э., Єгоров В.Ф., Зотов Н.І.¹), сучасних вітчизняних (Михайлуца М.І., Щетніков В.П., Боган С.М, Музичко, Самойлов О.Ф., Черкасов А.А. і Гридін В.П.²), американських (А.Даллін³), румунських та молдавських (Веренка О., Р. Соловей, Ж. Ротару, А. Морару, П. Морару., Ж. Анчела, А. Петренку., І. Шишкану⁴ та ін.) дослідників.

Проте проблема функціонування освітніх закладів залишається малодослідженою, особливо в контексті релігійної політики румунської адміністрації. Для з'ясування окресленої проблеми були використані

накази, циркуляри, статистичні відомості дирекції культури, постанови шкільного відділу дирекції культури; секретні донесення про політико-моральний стан населення міста Одеси. Крім того, джерелом до розкриття даної теми стала румунська періодична преса: «Одесская газета», «Одесса», «Молва».

Виходячи з наявної джерельної бази, можна виокремити чотири головні напрями ідеологічної політики румунської адміністрації, які умовно можна визначити як прорумунський, антирадянський (антикомуністичний), антисемітський та релігійний.

Надзвичайно важливим напрямком ідеологічної політики румунської влади була пропаганда релігії.

За визначенням одеського історика М. Михайлуци, своїм першочерговим завданням у релігійній політиці румуни вважали відродження християнської віри та відновлення церковного життя у захоплених українських землях, надіслання туди Румунської православної місії. Не остання роль відводилася організації богословської освіти⁵. Зі встановленням румунської влади в Одесі розпочалася активна діяльність, спрямована на відновлення церков, закритих радянською владою. Проводилися реставраційні та ремонтні роботи. Наприклад, було реставровано Успенський собор, здійснювалися спроби відбудови Спасо-Преображенського собору на Соборній площі, підірваного за вказівкою радянської влади у 30-х роках. За період румунської окупації загалом було відновлено діяльність 26 церков⁶.

Освячення храмів, релігійні свята та інші події, які носили релігійний характер, проводилися надзвичайно урочисто. Заходи влади активно висвітлювалися на сторінках періодики. Наприклад, у перші дні місяця 1942 року проходило освячення Михайлівського храму на Варваровці, перетвореного за радянської влади у склад, через тиждень відкрився кафедральний собор на Ільїнському бульварі (Пушкінська, 79), в середині грудня – Лютеранська церква, а до початку 1943 р. – відновлено храм «Всіх скорботних радість».

8 грудня 1943 р. під час ремонту стін і перегородок в Художньому музеї інженером І. Єгоровим було знайдено 600 схованих картин, датованих XVIII і XIX століттями, а також багато полотен російських і західних художників. Ікони, які містилися у схованці, поповнили іконостаси одеських церков.

Румунська влада активно використовувала церкву для пропаганди прорумунської ідеології. «Церква, священники повинні усунути прогалини церковного виховання серед молодого покоління та відновити дух благочестя серед людей старшого віку. Дітей, підлітків і молодих людей

треба навчати молитви, розумінню богослужіння, залучати до акуратного відвідування храму і виконання церковних таїнств»⁷.

За ідеологічним змістом проповідей уважно стежило керівництво румунської православної церкви.

Поширення впливу релігії серед місцевого населення, особливо молоді та підлітків, які зростали в атеїстичній радянській державі, планувалося здійснювати також шляхом розповсюдження дрібної друкарської продукції – тематичних брошур. З цією метою «для збереження здорового духу населення сіл, міських робітників»⁸ румунська адміністрація зверталася до усіх священників, учителів і науковців «Трансністрії» з проханням підготувати невеликі посібники за наступною тематикою: 1. «Божественність християнства і його необхідність для духовного життя людини»; 2. «Церква і її значення для християн і всього людства»; 3. «Існування Бога»; 4. «Краса життя в християнському вченні»; 5. «В чому полягає значення родини?»; 6. «Що таке власність?»; 7. «Чи є більшовизм наукою?». Обсяг робіт мав сягати 64 друкованих сторінок. Особливо наголошувалося на тому, що всі праці мають бути написані популярною народною мовою (бажано молдавською). Крайні друкувалися румунською і українською мовами, а авторам виділялася премія у розмірі 10 тисяч лей за кожну⁹.

Таким чином, румунська влада наочно демонструвала відмінність від радянської у галузі релігійної політики.

З огляду на порівняно недавні (30-ті роки) антирелігійні заходи радянської влади, можемо припустити, що серед місцевих жителів, очевидно, було достатньо віруючих. Це підтверджується матеріалами недільного контрінформаційного звіту румунського командування про настрої населення від 15 квітня 1942 р.: «Віруючі та все населення під глибоким враженням від святкування Великодня. Той факт, що у великий четвер було дозволено ходити із запаленими свічками, в ніч на неділю було дозволене ходіння впродовж усієї ночі, справило гарне враження на користь Румунії, особливо на користь маршала Антонеску... Церкви були переповнені... Не було помічено жодного випадку порушення порядку... Люди переконались, що у румун та ж релігія, що і в росіян, що сприяло встановленню контакту між румунами та росіянами... Взагалі відмічається зростання симпатій місцевого населення до румун»¹⁰. Зауважимо, що під «росіянами» у даному випадку розуміли мешканців СРСР.

Початкова та середня освіта охоплюють найбільші маси дітей. Саме тому на неї традиційно покладається дуже важливе завдання щодо виховання світогляду майбутнього покоління, лояльного до влади. Крім того, через систему початкової та середньої освіти прищеплюються ті

моральні риси, ідеї та ідеали, які є необхідними для нормальної життєдіяльності у кожному суспільстві з певними моделями державного управління, ідеології тощо.

В окупаційній політиці ці питання набували особливої ваги, оскільки йшлося про нав'язування нової ідеології населенню завойованої країни.

Формування системи початкової та середньої освіти в Одесі часів окупації відповідало завданням, які традиційно покладаються на освітянські програми, а саме прищеплення певного типу ідеології. «Справа перевиховання молодого покоління – справа великої державної ваги», – зазначалося у пресі¹¹.

Одним з пріоритетних напрямів ідеологічного виховання була християнізація освіти. Як зазначав митрополит Віссаріон, духовне перетворення мирян має проходити «через церкву і школу». На його думку, саме початкова школа мала стати головним осередком такого перетворення, оскільки у ній навчалися «ще атеїстично не заідеологізовані діти»¹².

З метою пропаганди християнського віровчення у школах вводилося обов'язкове вивчення Закону Божого, на уроках якого викладачі мали роз'яснювати учням Євангельський текст¹³. У всіх початкових школах щоденно перед початком уроків мали проводитися загальні молитви. Їх читали по черзі усі учні у супроводі хору¹⁴. Окрім виконання шкільними хорами релігійних співів, під час загальних молитов читалися уривки з Євангелія. Планувалося навіть проведення групового хрещення дітей, які навчалися у всіх початкових школах¹⁵.

Учні початкових та середніх шкіл обов'язково відвідували храми. Так, учні школи №14 були прихожанами церкви св. Марії Магдалини, що розташовувалася на Італійському бульварі, учні школи №23 і медичного ліцею відвідували храм св. Покрови Пресвятої Богородиці¹⁶, учні 1-го румунського ліцею змішаного типу – Петропавловську церкву¹⁷. Щотижня 20 учнів від кожного класу у супроводі восьми викладачів відвідували тижневе богослужіння Грецької церкви. Школярі при цьому обов'язково несли національні румунські прапори і плакати свого навчального закладу¹⁸. Таким чином, релігійне виховання було нерозривно пов'язане з заходами, направленими на легітимізацію румунської влади та утвердження у свідомості молоді ідеї єдиної Румунської держави.

Радянські шкільні свята були замінені релігійними: Великоднем, Різдвом, Трійцею. Так, у школах пишно відзначалися Різдвяні Свята. Ялинку прикрашали запаленими свічками, подарунками та яскравою зіркою зверху. Діти співали різдвяні тропарі: «Різдво твоє, Христос наш» та кондак «Діва днесь», колядки. У деяких школах під час Різдвяних Свят замість

ялинки встановлювали «різдвяну зірку». Зірка кріпилася до рукоятки так, щоб вона могла обертатися навколо центру, де був встановлений ліхтар зі свічкою. Учні урочисто вносили зірку з запаленою свічкою, зірка оберталася, а хор співав різдвяні колядки. Між співами колядок дітям показували світлові картинки за допомогою ліхтаря. На завершення школярі, вбрані у костюми героїв, розігрували сцени історичного або місцево-побутового змісту¹⁹. Наприклад, святкування «ялинки», присвяченої Різду Христовому, організованої Товариством румунських православних жінок на чолі з княгинею Олександриною Кантакузіно було влаштоване для учениць молдавських шкіл та ліцею Товариства православних жінок. Після виступу учні шкіл та ліцею – діти з малозабезпечених родин, а також діти-сироти отримали різдвяні подарунки: взуття, панчохи, іграшки, книжки, солодощі та ін. Було роздано понад 1650 комплектів подарунків. На святкуванні були присутні генерал О. Георгіу – військовий комендант міста Одеси, представники відділу культури та інших дирекцій. Крім того, були запрошені військовики румунської армії, які теж отримали подарунки: вовняні шкарпетки, рукавиці, фуфайки та ін.²⁰

Заходи здійснювалися також під час Великого посту. Так, шкільний відділ видав постанову, згідно з якою всі вчителі середніх шкіл зі своїми учнями повинні відвідувати церкви, а учні – причащатися і сповідатися²¹. Перед Великим постом, 30 січня 1943 р., вчителі Закону Божого мали з'явитися у шкільному відділі для обговорення питань, пов'язаних із підготовкою учнів до говіння²². Відповідно до циркуляру про методи виховання учнів вчителі мали подавати приклад участі у загальній молитві, бути гідними наслідування, підтримувати авторитет та повагу до осіб отців-законовчителів як представників Православної церкви²³. 25 березня 1943 р. в Бірзулі (сучасне м. Котовськ) відбулася нарада шкільних інспекторів «Трансністрії», де головним питанням стали виховна робота та дисципліна серед учнів, на які вчителям рекомендувалося звернути особливу увагу. Серед найважливіших пріоритетів було визначено релігійне виховання дітей²⁴.

Таким чином, початкова і середня освіта активно використовувалася окупаційною владою для впровадження необхідної ідеологічної політики, зокрема релігійної.

Для проведення релігійної пропаганди та утвердження православної свідомості румунська адміністрація активно фінансувала заходи релігійного характеру, як-то: видання брошур з відповідної тематики, катехізація молоді, відкриття храмів, проведення релігійних свят тощо. Початкова та середня освіта часів окупації набула яскравого релігійного характеру

завдяки впровадженню окремих релігійних предметів, обов'язковому відвідуванню церкви, що постійно заохочувалося викладацьким складом навчальних закладів, а також за допомогою свят та особливостей організації навчального процесу.

1. Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1.09.1939 – 19.11.1942). – Кишинев. – 1981. – С.319; Єгоров В.Ф., Зотов Н.І. 907 дней в тылу врага. – Одесса: Маяк, 1969. – 74с.
2. Михайлуца М. Релігійна політика румунської окупаційної влади в Південній Бессарабії і Транснїстрії (кінець 1930-х – 1944 рр.). – Одеса. – 2006. – 237 с.; Щетников В.П. Одесский университет: 1941–1944 годы (по материалам оккупационной прессы) // Записки історичного факультету. – Одеса. – 1999. – Вип.9. – С.266–271; Черкасов А.А. Оккупация Одессы. Год 1941. Очерки. – Одесса. – 2007. – 270 с.; Грідін В. Еще раз об Одессе и Транснїстрии в 1941 – 1944 гг. // Юг. – 1995. – 30 июня.; Боган С.М. Стан початкової освіти в окупованій румунськими загарбниками Південній Україні у 1941-1944 роках // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – Т. 120. Випуск 107. Історичні науки. – С.25-28.; Самойлов О.Ф. Одеський університет в 1941 – 1945 рр. // Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). Вип.. 26, 2004. – К., Інститут історії України НАН України, 2004. – С. 314 – 322; Музичко О.Є. Український студентський рух в Одесі у роки румунської окупації (1941–1944) // Інтелігенція і влада: матеріали П'ятої Всеукраїнської наук. конф. (Одеса, 24-25 груд. 2009 р.): у 3-х ч. Ч.1/ редкол.: гол. Ред. Г.І. Гончарук [та ін.]. – Одеса: Астропринт, 2009. – С. 159-165.; Щетников В. П. Роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945) // Історія Одеси. – Одеса: Друк, 2002. – С. 397- 414.
3. Dallin A. Odessa, 1941–1944: a Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule. – Santa Monica, 1957. – 296 p.
4. Verenka O. Administrația civilă română în Transnistria – Chișinău, 1993; R. Solovei, Activitatea Guvernământului Transnistria în domeniul social-economic și cultural (19 august 1941-29 ianuarie 1944). Autoreferat al tezei de doctor în științe istorice. Chișinău, 1999; Solovei R. Activitatea Guvernământului Transnistriei on domeniul social-economic și cultural: 19 auq.1941–29 ian.1944. – Iasi, 2004; J. Rotaru, T. Oroian, V. Zodian, L. Moise, Hitler, Antonescu. Caucazul și Crimeea. Sânge românesc și german pe frontul de Est. Ed. „Paideia”, București, 1999; J. Rotaru., Mareșalul Antonescu la Odesa. Ed. „Paideia”, București, 1999; J. Rotaru, O. Burcin, VI. Zodian, Mareșalul Ion Antonescu: am făcut „Război sfânt” împotriva bolșevismului. Campania anului 1941. Ed. „Cogito”, Oradea, 1994; Moraru A. Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993). – Ed. „Universul”, Chișinău. 1995; P. Moraru, Bucovina sub regimul Antonescu (1941-1944). II vols. Vol. I – Administrație. Economie. Societate, Chișinău, Ed. „Prut International”, 2004; Ancel J. The Romanian Mass Murder Campaigns. – Tel-Aviv University : The Goldstein – Goren Diaspora Research Center, 2003. – Vol. 1: History and Document Summaries. – 861 n.; Ancel J. Transnistria. Atlas. 3 vol., București, 1998; Petrencu A. Basarabia în al doilea război mondial. 1940-

1944. – Ed. „Lyceum”, Chişinău, 1997-346 p.; Petrencu Anatol. România și Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial. Chişinău. 1999.; I. Şişcanu, Instaurarea și consolidarea regimului totalitar bolşevic în R.S.S. Moldovenească (1940-1952). Autoreferatul tezei de doctor în științe istorice. Chişinău, 1997.
5. Михайлуца М. Релігійна політика румунської окупаційної влади в Південній Бессарабії і Трансністрії (кінець 1930-х – 1944 рр.) – Одеса: Вид-во «Optimum», 2006. – С.107.
 6. Державний архів Одеської області (далі ДАОО). – Ф.р. 2274. – Оп.1. – Спр. 7. – Арк.17.
 7. Одесская газета. – 1942. – 20 января.
 8. Молва. – 1942. – 13 декабря.
 9. Там само.
 10. ДАОО. – Ф. с.П-92. – Оп. 2. – Спр. 65. – Арк. 15 зв. – 16.
 11. Одесская газета. – 1941. – 7 декабря.
 12. Михайлуца М.І. Християнське місіонерство, освіта та інтелігенція в «Трансністрії» (1941-1944 рр.)// Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Випуск – 6. – Серія: історія. – Одеса: Астропринт, 2006. – С. 141.
 13. Молва. –1943. – 15 января.
 14. Одесская газета. – 1942. – 28 января.
 15. Молва. – 1943. – 6 февраля.
 16. Одесская газета. – 1942. – 19 апреля.
 17. Михайлуца М.І. Християнське місіонерство, освіта та інтелігенція в «Трансністрії» (1941-1944 рр.)// Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Випуск – 6. – Серія: історія. – Одеса: Астропринт, 2006. – С. 143.
 18. Одесская газета. – 1942. – 28 января.
 19. Одесская газета. – 1943. – 1 декабря.
 20. Молва. – 1942. – 22 декабря.
 21. Молва. – 1943. – 20 марта.
 22. Молва. – 1943. –27 января.
 23. ДАОО. – Ф.р. 2274. – Оп. 1. – Спр.232. – Арк. 33 зв.
 24. Молва. – 1943. – 17 апреля.

SUMMARY

Vera Ostaschuk

A RELIGIOUS POLITICS OF ROMANIAN ADMINISTRATION IN PRIMARY AND MIDDLE EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS IN THE CITY OF ODESA IN 1941 – 1944

In this article on the basis of the archives research the religious politics of Romanian administration and introduction of religious propaganda in primary and middle schools of city of Odesa in the period of 1941 – 1944.

Keywords: education, religious politics, propaganda, educational establishments.